

హిందూ పురాణాలు

Hindu Puranams

ఉచిత నోట్స్ PDF · 3 నోట్స్ · 25 Oct 2026

Medha AI ఉచిత స్టడీ మెటీరియల్. మీ పరీక్షకు నోట్స్, ప్రాక్టీస్, మాక్ టెస్టులు, పాత పేపర్ల కోసం **app.medhaai.in** లో ఉచితంగా మొదలుపెట్టండి.

1. 18 మహాపురాణాలు, ఉపపురాణాలు
2. పురాణాలలో దేవతలు, మునులు, వంశాలు
3. పుణ్యక్షేత్రాలు: జ్యోతిర్లింగాలు, శక్తి పీఠాలు, ఆంధ్రప్రదేశ్ క్షేత్రాలు

1 18 మహాపురాణాలు, ఉపపురాణాలు

పురాణాలు కథలకు, ఆరాధనకు సంబంధించిన "ఐదవ వేదం": 18 మహాపురాణాలు (Mahapuranas), 18 ఉపపురాణాలు (Upapuranas). వీటిని వ్యాసుడు క్రమబద్ధం చేయగా, నైమిశారణ్యంలో శౌనకునికి, మునులకు సూతుడు చెప్పాడు. ప్రతి పురాణం జాబితాలో ఏ స్థానంలో ఉంది, ఎవరు చెప్పారు, ఎవరు విన్నారు, విష్ణువు శరీరంలో ఏ అవయవం, ఏ గుణం, ఎంత పెద్దది, అందులో ప్రసిద్ధ కథ ఏది అని EO పేపర్ II అడుగుతుంది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

- **పురాణం** (Purana) అంటే "పాత (కథ)". రెండు ప్రాచీన వ్యుత్పత్తులు: పురాభవం (ఎప్పుడో జరిగినది), **యాస్కుని** (Yaska) పురా నవం (పాతదైనా ప్రతి యుగంలో కొత్తది). పద్దెనిమిది పురాణాలను కలిపి **అష్టాదశ పురాణాలు** (Ashtadasa Puranas) అంటారు.
- **వేదవ్యాసుడు** అంటే **కృష్ణ ద్వైపాయనుడు, పరాశరుడు, సత్యవతిల** కుమారుడు. వేదాన్ని నాలుగుగా **విభజించినందున** ఆయనను వ్యాసుడు అంటారు; 18 మహాపురాణాలను ఆయనే క్రమబద్ధం చేశాడని సంప్రదాయం.
- **ఐదవ వేదం** (పంచమ వేదం): **ఛాందోగ్యోపనిషత్తు** (Chandogya Upanishad, 7.1.2) ఇతిహాస-పురాణాలను ఐదవ వేదం అంటుంది, ఎందుకంటే పురాణాలు **వేద సందేశాన్ని కథల రూపంలో సామాన్య ప్రజలకు అందిస్తాయి**.
- ఒకే సత్యం, చెప్పే తీరు మూడు: వేదాలు **ప్రభుసమ్మితాలు** (Prabhu-sammita; యజమాని ఆజ్ఞలగా: "సత్యం వద"), పురాణాలు **మిత్రసమ్మితాలు** (Mitra-sammita; స్నేహితుని మృదువైన హితవులాగా), కావ్యాలు **కాంతాసమ్మితాలు** (Kanta-sammita; ప్రేయూరాలి మనోహరమైన మాటలాగా).
- **పురాణ విద్య 14 విద్యలలో** (చతుర్దశ విద్యలు) ఒకటి.
- వ్యాసుడు పురాణాలను **సూత రోమహర్షణునికి** (Romaharshana; రోమహర్షణుడు అని కూడా) నేర్పాడు. ఆయన కుమారుడు **ఉగ్రశ్రవసుడు** (Ugrashravas; సౌతి) **నైమిశారణ్యంలో** జరిగిన సుదీర్ఘ **సత్రయాగం** సమయంలో **శౌనకునికి**, మునులకు వాటిని చెప్పాడు. చాలా పురాణాలు ఈ ప్రశ్న-జవాబు రూపంలోనే ఉంటాయి.
- **పంచలక్షణాలు** (ఐదు లక్షణాలు): **సర్గ** (మూల సృష్టి), **ప్రతిసర్గ** (ప్రళయం తర్వాత పునః సృష్టి), **వంశం** (దేవతల, మునుల వంశాలు), **మన్వంతరం** (ఒక మనువు పాలించే కాలం), **వంశానుచరితం** (సూర్య, చంద్ర వంశ రాజుల చరిత్ర). **భాగవతం పది** లక్షణాలు (దశలక్షణాలు) ఇస్తుంది.
- **గుణం (guna) ఆధారంగా వర్గీకరణ** (పద్మ పురాణం), ఒక్కో వర్గంలో ఆరు:
 - **సాత్విక** (విష్ణువు): విష్ణు, నారద, భాగవత, గరుడ, పద్మ, వరాహ.
 - **రాజస** (బ్రహ్మ): బ్రహ్మ, బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మవైవర్త, మార్కండేయ, భవిష్య, వామన.
 - **తామస** (శివుడు): శివ, లింగ, స్కాంద, అగ్ని, మత్స్య, కూర్మ.
- **పురాణ పురుషుడు** (Purana-purusha): పద్మ పురాణం 18 పురాణాలను మహావిష్ణువు శరీర అవయవాలుగా వర్ణిస్తుంది (కింది పట్టికలో చివరి నిలువు వరుస).

క్రమంలో 18 మహాపురాణాలు

సంఖ్య	పురాణం	చెప్పినవారు → విన్నవారు	విష్ణువు అవయవం
1	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ → మరీచి	శిరస్సు
2	పద్మ	పులస్త్యుడు → భీష్ముడు (సృష్టి ఖండం)	హృదయం
3	విష్ణు	పరాశరుడు → మైత్రేయుడు	కుడి భుజం
4	శివ (కొన్ని జాబితాలలో: వాయు)	సూతుడు → మునులు (వాయు పురాణం: వాయుదేవుడు)	ఎడమ భుజం

సంఖ్య	పురాణం	చెప్పినవారు → విన్నవారు	విష్ణువు అవయవం
5	భాగవత	శుకుడు → పరీక్షిత్తు	తొడలు
6	నారద (నారదీయ)	సనకుడు → నారదుడు; వశిష్ఠుడు → మాంధాత	నాభి
7	మార్కండేయ	మార్కండేయుడు, తర్వాత ధర్మపక్షులు → జైమిని	కుడి పాదం
8	అగ్ని	అగ్నిదేవుడు → వశిష్ఠుడు	ఎడమ పాదం
9	భవిష్య	సుమంతుడు → శతానీక మహారాజు	కుడి మోకాలు
10	బ్రహ్మవైవర్త	సావర్ణి మనువు → నారదుడు	ఎడమ మోకాలు
11	లింగ	అగ్నిలింగంలో ఉన్న శివుడు	కుడి చీలమండ
12	వరాహ	వరాహస్వామి → భూదేవి	ఎడమ చీలమండ
13	స్కాంద	శివుడు → స్కందుడు (కుమారస్వామి) → మునులు	కేశాలు
14	వామన	పులస్త్యుడు → నారదుడు	చర్మం
15	కూర్మ	కూర్మావతారం (విష్ణువు) → ఇంద్రుని సమక్షంలో మునులు; ఇంద్రుని మహారాజుకు కూడా	వీపు
16	మత్స్య	మత్స్యావతారం (విష్ణువు) → వైవస్వత మనువు	మేదస్సు (కొవ్వు)
17	గరుడ	విష్ణువు → గరుడుడు (గరుత్మంతుడు)	మజ్జ (ఎముకలోని గుడ్డ)
18	బ్రహ్మాండ	వాయుదేవుడు → వ్యాసుడు	ఎముకలు

- గుర్తుంచుకోవలసిన స్థానాలు: బ్రహ్మ తర్వాత వెంటనే **పద్మ, భాగవతం 5వది, స్కాంద 13వది**, చివరిది **బ్రహ్మాండ**. కొన్ని జాబితాలు **శివ** పురాణం స్థానంలో **వాయు** పురాణాన్ని చేరుస్తాయి; వాయు 19వ పురాణం కాదు.
- అతి పెద్దది: స్కాంద**, సుమారు **81,000** శ్లోకాలు; **పద్మ** రెండోది (సుమారు 55,000).
- భాగవతం**: ఒక **మహాపురాణం**, వైష్ణవ పురాణం, **12 స్కంధాలు**, సుమారు 18,000 శ్లోకాలు.
- ఉపపురాణాలు**: ఇవి కూడా **18**, కానీ జాబితాలు మారుతాయి. కూర్మ పురాణం జాబితా: సనత్కుమార, నరసింహ, స్కంద, శివధర్మ, దుర్వాస, నారదీయ, కపిల, వామన, ఔశనస, బ్రహ్మాండ, వరుణ, కాళికా, మాహేశ్వర, **సాంబ**, సౌర, పరాశర, మారీచ, భార్గవ.

వివరణ

విభాగాలు, పరిమాణం (శ్లోకాల సంఖ్య భాగవతం ఇచ్చిన జాబితా ప్రకారం; అధ్యాయాల సంఖ్య సాధారణ ముద్రిత ప్రతి ప్రకారం, ప్రతులను బట్టి మారుతుంది)

పురాణం	విభాగాలు	అధ్యాయాలు	శ్లోకాలు
బ్రహ్మ	పూర్వ, ఉత్తర భాగాలు	246	10,000
పద్మ	5 ఖండాలు: సృష్టి, భూమి, స్వర్గ, పాతాళ, ఉత్తర	641	55,000
విష్ణు	6 అంశాలు	126	23,000
శివ	7 సంహితలు	464	24,000

పురాణం	విభాగాలు	అధ్యాయాలు	శ్లోకాలు
వాయు	4 పాదాలు	—	24,000
భాగవత	12 స్కంధాలు	335	18,000
నారద	పూర్వ (125), ఉత్తర (82)	207	25,000
మార్కండేయ	—	134	9,000
అగ్ని	—	383	15,400
భవిష్య	పర్వాలు (తరచూ చేసే పొరపాట్లు చూడండి)	—	14,500
బ్రహ్మవైవర్త	4 ఖండాలు: బ్రహ్మ, ప్రకృతి, గణేశ, కృష్ణజన్మ	సుమారు 276	18,000
లింగ	పూర్వ (108), ఉత్తర (55)	163	11,000
వరాహ	పూర్వ, ఉత్తర భాగాలు	218	24,000 (సుమారు 11,000 మిగిలి ఉన్నాయి)
స్కాంద	7 ఖండాలు (పాత విభజన: 6 సంహితలు)	—	81,000
వామన	పూర్వ భాగం; ఉత్తర భాగం = బృహద్వామనం (4 సంహితలు)	95	10,000
కూర్మ	పూర్వ, ఉత్తర భాగాలు; 4 సంహితలలో బ్రాహ్మీ సంహిత ఒక్కటే మిగిలింది	99	17,000
మత్స్య	—	289	14,000
గరుడ	పూర్వ (229), ఉత్తర (35)	264	19,000
బ్రహ్మాండ	4 పాదాలు: ప్రక్రియా, అనుషంగ, ఉపాధ్వాత, ఉపసంహార	161	12,000

ఏ పురాణం దేనికి ప్రసిద్ధి

- **బ్రహ్మ:** మొదటి పురాణం. **పురుషోత్తమ క్షేత్రం** (పూరీ జగన్నాథ), **ఇంద్రద్యుమ్న మహారాజు;** **కోణార్క్** సూర్య క్షేత్రం; **గౌతమి** (గోదావరి); **కండు** మహర్షి, అప్పరస **ప్రవ్లాచ;** సగరుడు, భగీరథుడు, గంగావతరణం; **వరాహస్వామి పితృదేవతలకు** శ్రాద్ధం పెట్టడం (2026 కి).
- **పద్మ:** బ్రహ్మ ఉద్భవించిన **విష్ణువు నాభి కమలం** నుండి ఈ పేరు వచ్చింది. "అంతా హరిమయం"; **కార్తిక మాసం, ఏకాదశి, తులసి,** ఉసిరి చెట్టు (ధాత్రి); తల్లి సర్వ తీర్థ స్వరూపిణి, తండ్రి సర్వ దేవతా స్వరూపుడు.
- **విష్ణు:** సృష్టి, స్థితి, లయాలకు విష్ణువే ఆధారం. **ధ్రువుడు, పృథువు** (ఆయన పేరు మీదనే భూమిని పృథ్వి అంటారు), **జడభరతుడు** (వైరాగ్యం), ప్రహ్లాదుడు; శివుడు, కేశవుడు ఒక్కరే.
- **శివ:** సతీదేవి, దక్షుని యజ్ఞం, పార్వతి తపస్సు, కామదహనం, యముని నుండి మార్కండేయుని రక్షణ, నీలకంఠుడు, అర్ధనారీశ్వరుడు, లింగోద్భవం, **12 జ్యోతిర్లింగాలు,** అర్జునుని పరీక్షించిన **కిరాతుడు** (Kirata).
- **వాయు:** గయ, పితృదేవతల కర్మలు; పాశుపత యోగం.
- **భాగవత:** **నారదుని** సలహాతో వ్యాసుడు దీన్ని రచించాడు; **10వ స్కంధం** శ్రీకృష్ణుని చరిత్ర; కర్ణముడు, దేవహూతిల కుమారుడైన కపిలుడు సాంఖ్యం బోధిస్తాడు.
- **నారద:** దీన్ని **మంత్ర శాస్త్ర సంగ్రహం** అంటారు (మంత్రాలు, కవచాలు, జ్యోతిషం). **రుక్మాంగద** మహారాజు ఏకాదశి వ్రతాన్ని **మోహిని** పరీక్షించడం; **సప్త మోక్షపురులు** (మాయ = హరిద్వార్); పిండప్రదానానికి గయ.
- **మార్కండేయ:** మహాభారతంపై **జైమిని** సందేహాలతో (అవతారాలు ఎందుకు; ద్రౌపదికి ఐదుగురు భర్తలు; బలరాముని తీర్థయాత్ర; ఉపపాండవుల మరణం) మొదలవుతుంది; వాటికి మార్కండేయుడు, తర్వాత జ్ఞానులైన నాలుగు **ధర్మపక్షులు**

సమాధానం చెబుతాయి, వాటి గుడ్డను **శమీక** మహర్షి కాపాడాడు. **మదాలస** రాణి, ఆమె కుమారుడు **అలర్కుడు**; హరిశ్చంద్రుడు; **దేవీ మాహాత్మ్యం** (దుర్గా సప్తశతి: 13 అధ్యాయాలు, 700 శ్లోకాలు), నవరాత్రిలో పారాయణం.

- **అగ్ని:** పురాణాలలో **విజ్ఞాన సర్వస్వం**: ఆలయ నిర్మాణం, వాస్తు, ప్రతిమలు, వ్యాకరణం, ఛందస్సు, అలంకార శాస్త్రం, ఆయుర్వేదం, రత్నపరీక్ష, రాజనీతి. **5 నుండి 11 అధ్యాయాలలో** రామాయణ సంగ్రహం; దాని మహాభారత సంగ్రహం ప్రకారం యుద్ధంలో **10 మంది యోధులు** మిగిలారు.
- **భవిష్య:** "భవిష్యత్తుకు సంబంధించినది". **సూర్యారాధన**; కుష్టు వ్యాధి నయమైన కృష్ణుని కుమారుడు **సాంబుడు**; **శాకదీపం** నుండి సూర్య పూజారులను తెచ్చినవాడు **గరుడుడు**; రథసప్తమి; 16 సంస్కారాలు, 8 రకాల వివాహాలు; **అన్నదానం** (అన్నదాత ప్రాణదాతతో సమానం); కల్కి.
- **బ్రహ్మవైవర్త:** **శ్రీకృష్ణుడే పరబ్రహ్మం**, **రాధకు** ఉన్నత స్థానం; **వైవర్త** అంటే **పరిణామం** (బ్రహ్మం నుండి జగత్తు వ్యక్తమవడం); తులసి, శంఖచూడుడు; గణేశుని జననం; షష్ఠీ దేవి.
- **లింగ:** లింగోద్భవం; **పశు-పాశ-పశుపతి** (బంధితుడైన జీవుడు, అతని బంధాలు, విముక్తి కలిగించే ఈశ్వరుడు); శివుని **28 అవతారాలు**; త్రిపురాంతకుడు; **కాశీ = అవిముక్త క్షేత్రం**.
- **వరాహ:** **విష్ణువు యొక్క పన్నెండు రూపాలతో** ముడిపడిన పన్నెండు నెలల **ద్వాదశి** వ్రతాలు; అన్నదానం; నచికేతుడు యముని వద్దకు వెళ్ళడం; ఆలయాన్ని శుభ్రం చేయడం, గానం, నృత్యం ద్వారా సేవ.
- **స్కాంద:** ఖండాలు మాహేశ్వర, వైష్ణవ, బ్రహ్మ, కాశీ, **అవంతి** (ఉజ్జయిని; నర్మదపై **రేవా ఖండం** సాధారణంగా ఇందులోనే ఉంటుంది), నాగర, ప్రభాస. తీర్థ మాహాత్మ్యాలు; పాత ఆలయాల జీర్ణోద్ధరణ (*jirnoddharana*) గొప్ప పుణ్యమని ప్రశంస.
- **వామన:** **కృతఘ్నుతకు ప్రాయశ్చిత్తం లేదు**; కుమారుని కంటే శిష్యుడు ఉన్నతుడు; కురుక్షేత్ర తీర్థాలు; 25 స్తోత్రాలు.
- **కూర్మ:** మథనంలో తాబేలు రూపంలో విష్ణువు **మందర పర్వతాన్ని** మోస్తాడు; శివుడు, కేశవుడు ఒక్కరే; **ఈశ్వర గీత**; అష్టాంగ యోగం; ఊర్వశి మోహంలో **దుర్జయ** మహారాజు పతనం.
- **మత్స్య:** చేప రూపంలోని విష్ణువు జలప్రళయంలో **వైవస్వత మనువును** (సత్యవ్రత మహారాజు), విత్తనాలను, సప్తర్షులను కాపాడి, దొంగిలించిన **వేదాలను** తిరిగి తెస్తాడు; **భృగువు** నుండి **బృహస్పతి** వరకు **18 మంది వాస్తు ఆచార్యుల** పేర్లు ఇస్తుంది; ఆలయ నిర్మాణం, ప్రతిమా లక్షణాలు; సావిత్రి, సత్యవంతుడు.
- **గరుడ:** మరణం, మరణానంతర జీవితంపై **గరుడుని ప్రశ్నలకు విష్ణువు సమాధానాలు**; మానవ జన్మ లక్ష్యం **మోక్షం**. దాని **ప్రేతకల్పం** (యమలోకం, **వైతరణి** నది, నరకాలు, శ్రాద్ధం) ఎవరైనా మరణించిన తర్వాత ఇళ్ళలో పరిస్తారు; రత్నాలు, ఆయుర్వేదం కూడా ఇందులో ఉన్నాయి.
- **బ్రహ్మాండ:** విశ్వం, సప్త ద్వీపాలు, కాలం; ఉపోద్ఘాత పాదంలో సప్తర్షుల జననం; **ఉపసంహార పాదంలో లలిత, కామాక్షి: 1 మహాయోగం = 43,20,000 మానవ సంవత్సరాలు**; **అధ్యాత్మ రామాయణం** దీనికి చెందినదిగా చెబుతారు.

భాగవతంలోని పది లక్షణాలు: సర్గ, విసర్గ, స్థానం, పోషణం, ఊతి, మన్వంతరం, ఈశానుకథ, నిరోధం, ముక్తి, ఆశ్రయం.

జ్ఞాపకం ఉంచుకునే శ్లోకం. ఒక సంప్రదాయ శ్లోకం పద్దెనిమిది పురాణాలను మొదటి అక్షరంతో లెక్కిస్తుంది: రెండు "మ" (మత్స్య, మార్కండేయ), రెండు "భ" (భాగవత, భవిష్య), మూడు "బ్ర" (బ్రహ్మ, బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మవైవర్త), నాలుగు "వ" (విష్ణు, వాయు లేదా శివ, వరాహ, వామన), తర్వాత అ (అగ్ని), నా (నారద), ప (పద్మ), లిం (లింగ), గ (గరుడ), కూ (కూర్మ), స్కా (స్కాంద).

పరీక్షలో అడిగిన ఉపపురాణాలు: సూర్యుని పూజించి కుష్టు వ్యాధి నుండి విముక్తుడైన కృష్ణుని కుమారుని పేరు మీద **సాంబ** పురాణం వచ్చింది. శాక్తేయులు **దేవీ భాగవతాన్ని** "అసలైన" భాగవతంగా లెక్కిస్తారు; చాలా జాబితాలు దాన్ని ఉపపురాణాలలో చేరుస్తాయి.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తిరుమల:** **వేంకటాచల మాహాత్మ్యం స్కాంద పురాణంలోని వైష్ణవ ఖండంలో** ఉంది; శ్రీనివాసుడు సప్తగిరులకు ఎలా వచ్చాడో, పద్మావతిని ఎలా వివాహం చేసుకున్నాడో అది చెబుతుంది.
- **అన్నవరం:** అన్నవరంలో ప్రతిరోజూ జరిగే **సత్యనారాయణ వ్రత కథ** స్కాంద పురాణంలోని **రేవా ఖండం** నుండి వచ్చిందని సంప్రదాయం చెబుతుంది.
- **శ్రీశైలం:** దీని స్థల కథ స్కాంద పురాణానికి చెందినదిగా చెప్పే **శ్రీశైల ఖండంలో** ఉంది.

- **గోదావరి:** బ్రహ్మ పురాణంలో గోదావరి తీర్థాలపై సుదీర్ఘ భాగం (గౌతమీ మాహాత్మ్యం) ఉంది.
- **తెలుగు:** బమ్మెర పోతన (15వ శతాబ్దం) అత్యంత ప్రజాదరణ పొందిన తెలుగు పురాణం **ఆంధ్ర మహాభాగవతం** రచించాడు.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

- X "భాగవతం ఒక ఉపపురాణం." ✓ **భాగవత పురాణం ఒక మహాపురాణం** (చాలా జాబితాలు ఉపపురాణంగా చెప్పేది దేవీ భాగవతాన్ని).
- X "పద్మ పురాణం అతి పెద్దది." ✓ **స్కాంద** అతి పెద్దది (~81,000 శ్లోకాలు); పద్మ రెండోది.
- X "స్కాంద పురాణంలో 18 లేదా 6 ఖండాలు ఉన్నాయి." ✓ ముద్రిత ప్రతిలో **7 ఖండాలు** (6 సంహితలు పాత విభజన).
- X "పది లక్షణాలు విష్ణు (లేదా అగ్ని) పురాణంలో ఉన్నాయి." ✓ పది లక్షణాలు: **భాగవతం**. ఐదు లక్షణాలు: సాధారణ నిర్వచనం.
- X "సూతుడు పురాణాలను కురుక్షేత్రంలో లేదా ప్రయాగలో చెప్పాడు." ✓ **నైమిశారణ్యంలో, శౌనకునికి, మునులకు.**
- X "దుర్గా సప్తశతి దేవీ లేదా స్కాంద పురాణంలో ఉంది." ✓ అది **మార్కండేయ పురాణంలో** ఉంది.
- X "మహాభారతం రాసినందుకు వ్యాసునికి ఆ పేరు వచ్చింది." ✓ **వేదాలను విభజించినందుకు.**
- X "మత్స్యవతారం పరీక్షిత్తును లేదా దక్షుని కాపాడింది." ✓ అది **మనువును** కాపాడి **వేదాలను** తిరిగి తెచ్చింది.
- X "అథర్వవేదం పురాణాలను ఐదవ వేదం అంటుంది." ✓ ఆ మాట ఉన్నది **ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో** (7.1.2); కొన్ని గైడ్ పుస్తకాలు అథర్వవేదాన్ని కూడా చేరుస్తాయి.
- X "మత్స్య పురాణం విష్ణువు మొదడు." ✓ పద్మ పురాణం జాబితా ప్రకారం **మేదస్సు** (కొప్పు); కొన్ని తెలుగు పుస్తకాలు దాన్ని మొదడుగా రాశాయి.
- X "భవిష్య పురాణంలో ఐదు పర్వాలు ఉన్నాయి." ✓ ముద్రిత ప్రతిలో **నాలుగు** (బ్రహ్మ, మధ్యమ, ప్రతిసర్గ, ఉత్తర); ఐదు (బ్రహ్మ, వైష్ణవ, శైవ, సౌర, ప్రతిసర్గ) అనేది నారద పురాణం ఇచ్చిన వర్ణన. ఏ లెక్కలోనైనా భవిష్యత్ రాజులు **ప్రతిసర్గ పర్వంలో** ఉంటారు.
- X "బ్రహ్మవైవర్త పురాణంలో 133 అధ్యాయాలు." ✓ మొత్తం సుమారు **276**; 133 అనేది కృష్ణజన్మ ఖండంలోని మాత్రమే.
- X "నారదీయ ఉపపురాణం, 6వ మహాపురాణం ఒకే గ్రంథం." ✓ **నారద (నారదీయ) మహాపురాణం** 6వది; జాబితాలలోని ఉపపురాణం వేరే, చిన్న గ్రంథం.

త్వరిత పునశ్చరణ

- 18 మహాపురాణాలు + 18 ఉపపురాణాలు; క్రమబద్ధం చేసింది వ్యాసుడు; పురాణ విద్య 14 విద్యలలో ఒకటి.
- వేదాలు ఆజ్ఞాపిస్తాయి, పురాణాలు స్నేహితునిలా హితవు చెబుతాయి (మిత్రసమ్మితం), కావ్యాలు మనసు దోచుకుంటాయి (కాంతాసమ్మితం).
- ఐదు లక్షణాలు: సర్గ, ప్రతిసర్గ, వంశం, మన్వంతరం, వంశానుచరితం; పది లక్షణాలు: భాగవతం.

- సూత రోమహర్షణుడు → ఉగ్రశ్రవసుడు → నైమిశారణ్యంలో శౌనకుడు (సత్రయాగం).
- క్రమం: బ్రహ్మ, పద్మ, విష్ణు, శివ/వాయు, భాగవత (5వది) ... స్కాంద (13వది) ... బ్రహ్మాండ (18వది).
- అవయవాలు: బ్రహ్మ శిరస్సు, పద్మ హృదయం, విష్ణు కుడి భుజం, భాగవత తొడలు, నారద నాభి, కూర్మ వీపు, వామన చర్మం.
- కథకులు: పరాశరుడు-మైత్రేయుడు, శుకుడు-పరీక్షిత్తు, అగ్ని-వశిష్ఠుడు, సావర్ణి-నారదుడు, వాయువు-వ్యాసుడు, పులస్త్యుడు-నారదుడు.
- సాత్త్విక: విష్ణు, నారద, భాగవత, గరుడ, పద్మ, వరాహ; తామసలో కూర్మ, మత్స్య, అగ్ని ఉన్నాయి.
- దుర్గా సప్తశతి: మార్కండేయ; పశు-పాశ-పశుపతి: లింగ; వైతరణి: గరుడ; లలిత: బ్రహ్మాండ.
- స్కాంద: అతి పెద్దది, 7 ఖండాలు; దాని వైష్ణవ ఖండంలో వేంకటాచల మాహాత్మ్యం.

2 పురాణాలలో దేవతలు, మునులు, వంశాలు

పురాణాలు దేవతలను కుటుంబాలుగా అమరుస్తాయి: త్రిమూర్తులు, వారి భార్యలు; బ్రహ్మ మనసు నుండి పుట్టిన ప్రజాపతులు; దేవతలు, రాక్షసులు, సర్పాలు, పక్షులకు జన్మనిచ్చిన కశ్యపుని భార్యలు; సూర్య, చంద్ర రాజ వంశాలు.

ముఖ్య వాస్తవాలు

త్రిమూర్తులు (Trimurti)

దేవుడు	పాత్ర	భార్య	వాహనం / నివాసం
బ్రహ్మ	సృష్టికర్త	సరస్వతి	హంస / సత్యలోకం
విష్ణువు	పోషకుడు	లక్ష్మి (శ్రీ)	గరుడుడు / వైకుంఠం
శివుడు	లయకారుడు	పార్వతి (అంతకుముందు సతీదేవి)	నంది (నందీశ్వరుడు) / కైలాసం

వాహనాలు (vahana)

దేవత	వాహనం	దేవత	వాహనం
గణేశుడు	ఎలుక (మూషికం)	ఇంద్రుడు	ఐరావతం (ఏనుగు)
కార్తికేయుడు (సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుడు)	నెమలి	అగ్ని	పొట్టేలు
దుర్గ	సింహం	యముడు	దున్నపోతు
లక్ష్మి	గుడ్డగూబ (ఏనుగు కూడా)	వరుణుడు	మకరం
సరస్వతి	హంస (నెమలి కూడా)	వాయువు	జింక (కృష్ణజింక)
సూర్యుడు	7 గుర్రాల రథం, సారథి అనూరుడు (Aruna)	కుబేరుడు	నరుడు (మనిషి)
శని	కాకి	గంగ	మకరం
మన్మథుడు	చిలుక	భైరవుడు	కుక్క

ప్రజాపతులు, మునులు

- బ్రహ్మ మానస పుత్రులలో (manasa putras) మరీచి, అత్రి, అంగీరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, వశిష్ఠుడు ఉన్నారు; వీరితో పాటు భృగువు, దక్షుడు, నారదుడు కూడా. నలుగురు కుమారులు (సనకుడు, సనందనుడు, సనాతనుడు, సనత్కుమారుడు) కూడా మానస పుత్రులే.
- కూర్మ పురాణం బ్రహ్మకు తొమ్మిది మంది కుమారులను పేర్కొంటుంది: మరీచి, భృగువు, అంగీరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, దక్షుడు, అత్రి, వశిష్ఠుడు. కశ్యపుడు వీరిలో లేడు; ఆయన మరీచి కుమారుడు.
- వ్యాసుని వంశం (లింగ పురాణం): వశిష్ఠుడు → శక్తి → పరాశరుడు → వ్యాసుడు. కాబట్టి వశిష్ఠుడు వ్యాసుని ముత్తాత. (తన తండ్రి శక్తిని చంపినందుకు) రాక్షసులందరినీ నాశనం చేయడానికి పరాశరుడు కోపంతో బయలుదేరినప్పుడు వశిష్ఠుడు అతన్ని శాంతింపజేశాడు; తర్వాత పరాశరుడు మట్టి లింగాన్ని పూజించి శివుని అనుగ్రహం పొందాడు.
- బ్రహ్మ నుండి మొదటి దంపతులు స్వామయంభువ మనువు, శతరూప వచ్చారు ("బ్రహ్మ మానస పుత్రులు ఎవరు" అనే ప్రశ్నకు 2023 కి సమాధానం ఇదే; కచ్చితంగా చెప్పాలంటే శతరూప బ్రహ్మ శరీరం నుండి వచ్చింది).
- దక్ష ప్రజాపతి ఒక యజ్ఞం (బృహస్పతిసవం; 2023 పేపర్ దీన్ని Brihaspatistava అని రాసింది) చేసి శివుని, సతీదేవిని ఆహ్వానించలేదు; సతీదేవి అక్కడే దేహాన్ని విడిచింది; వీరభద్రుడు ఆ యజ్ఞాన్ని ధ్వంసం చేశాడు.

- **కశ్యపుడు** (మరీచి కుమారుడు) దక్షుని కుమార్తెలు అనేక మందిని వివాహం చేసుకున్నాడు. వారి ద్వారా ఆయన సంతానం:

భార్య	సంతానం	ప్రసిద్ధ పేర్లు
అదితి	ఆదిత్యులు (దేవతలు)	ఇంద్రుడు, సూర్యుడు (వివస్వంతుడు), వామనుడు
దితి	దైత్యులు	హిరణ్యాక్షుడు, హిరణ్యకశిపుడు
దనువు	దానవులు	వృత్రుడు (కొన్ని కథనాల్లో), విప్రచిత్తి
కద్రువ	నాగులు (సర్పాలు)	శేషుడు, వాసుకి, తక్షకుడు
వినత	పక్షులు	అనూరుడు, గరుడుడు

- **కద్రువ సర్పాల తల్లి; దితి హిరణ్యాక్షుని తల్లి.**
- **బృహస్పతి:** అంగీరసుని కుమారుడు, **దేవగురువు** (దేవతల గురువు), గురు గ్రహం (గురు).
- **శుక్రాచార్యులు:** భృగువు కుమారుడు (లేదా వంశస్థుడు), **రాక్షసుల గురువు** (అసురులు), శుక్ర గ్రహం, **మృతసంజీవని** (చనిపోయినవారిని బతికించే) విద్య తెలిసినవాడు.
- **నారదుడు:** బ్రహ్మ మానస పుత్రుడు, **మహాతి** అనే వీణను ధరిస్తాడు, ముల్లోకాలు సంచరిస్తాడు. భాగవత మాహాత్మ్యంలో (Bhagavata Mahatmya) దుఃఖంలో ఉన్న **భక్తిదేవిని** కలుసుకుని, కేశవుని కీర్తించమని (కేశవకీర్తనం, 2026 పేపర్ స్పెల్లింగ్‌లో Kesavakirtanam) ఆమెకు చెబుతాడు; కీ సమాధానం నారదుడు.
- **విశ్వకర్మ:** దేవతల శిల్పి. **మయూడు:** అసురుల శిల్పి.

వివరణ

కద్రువ-వినతల కథ (మహాభారతం ఆది పర్వం; పురాణాలు)

- సముద్ర మథనంలో వెలువడిన తెల్లని గుర్రం **ఉచ్చైఃశ్రవం** తోక రంగుపై ఇద్దరు అక్కాచెల్లెళ్ళు పందెం వేసుకున్నారు.
- తోక నల్లగా కనిపించేలా కద్రువ తన సర్ప పుత్రులను దానికి వేలాడదీసింది; **వినత** ఓడిపోయి ఆమెకు దాసి అయింది.
- వినత తన మొదటి గుడ్డును సమయానికి ముందే పగలగొట్టింది: **అనూరుడు** సగం రూపంతో బయటకు వచ్చి, ఆమెను శపించి, **సూర్యుని సారథి** అయ్యాడు.
- తల్లిని విడిపించేందుకు **గరుడుడు** దేవతల నుండి **అమృతం** తెచ్చాడు. విష్ణువు అతన్ని తన **వాహనంగా** చేసుకున్నాడు; ఇంద్రుడు అమృతాన్ని తిరిగి తీసుకున్నాడు. అందుకే గరుడ పక్షులకు, సర్పాలకు శత్రుత్వం.

దితి వంశం, జయవిజయుల మూడు జన్మలు

- విష్ణువు ద్వారపాలకులైన **జయవిజయులు** వైకుంఠంలో **సనకాదులను** అడ్డుకుని, మూడు జన్మల పాటు విష్ణువుకు శత్రువులుగా పుట్టాలని శాపం పొందారు.

జన్మ	శత్రువులు	వధించినవారు
1 (సత్యయుగం)	హిరణ్యాక్షుడు, హిరణ్యకశిపుడు	వరాహస్వామి, నరసింహస్వామి
2 (త్రేతాయుగం)	రావణుడు, కుంభకర్ణుడు	రాముడు
3 (ద్వాపరయుగం)	శిశుపాలుడు, దంతవక్త్రుడు	కృష్ణుడు

- వంశం: **హిరణ్యకశిపుడు** → **ప్రహ్లాదుడు** → **విరోచనుడు** → **బలి** → **బాణుడు**. బలి భార్య: **వింధ్యావళి** (2026 పేపర్‌లో Vindhya wali అని రాశారు). **వామనుడు బలిచక్రవర్తిని** మూడు అడుగుల నేల అడిగాడు; దానం చేయవద్దని శుక్రాచార్యులు

బలిని హెచ్చరించారు.

- తర్వాత ఇంద్రుని చంపే కుమారుడు కావాలని దితి కోరుకుంది; ఇంద్రుడు గర్భంలోని శిశువును ముక్కలుగా నరికాడు; ఆ ముక్కలు **49 మరుత్తులు** అయ్యాయి.

బృహస్పతి, శుక్రుడు

	బృహస్పతి	శుక్రాచార్యులు
తండ్రి / వంశం	అంగీరసుడు	భృగువు (భార్గవ)
శిష్యులు	దేవతలు	అసురులు (దైత్యులు, దానవులు)
గ్రహం	గురు	శుక్ర
ఇతర పేర్లు	వాచస్పతి, గురువు	ఉశనుడు, కావ్యుడు, భార్గవుడు

- బృహస్పతి కుమారుడు **కచుడు** సంజీవని విద్య నేర్చుకునేందుకు శుక్రుని శిష్యుడయ్యాడు. శుక్రుని కుమార్తె **దేవయాని** అతన్ని ప్రేమించి, అతను వెళ్ళిపోయినప్పుడు శపించింది. తర్వాత దేవయాని **యయాతి** మహారాజును వివాహం చేసుకుంది; అసుర రాజు వృషపర్వుని కుమార్తె **శర్మిష్ఠ** ఆమెకు దాసిగా ఉంది.
- బృహస్పతి భార్య **తారను చంద్రుడు** తీసుకువెళ్ళాడు; వారి కుమారుడు **బుధుడు** (బుధ గ్రహం).

సూర్యుని కుటుంబం

- సూర్యుడు (కశ్యపుడు, అదితిల కుమారుడు) విశ్వకర్మ కుమార్తె **సంజ్ఞను** (సరణ్యువు) వివాహం చేసుకున్నాడు.
- సంజ్ఞ సంతానం: **వైవస్వత మనువు, యముడు, యమున;** తర్వాత **అశ్వినీ దేవతలు.** **ఛాయ** (సంజ్ఞ నీడ) సంతానం: **శని,** సావర్ణి మనువు, తపతి.

దక్షుని కుమార్తెలు (భాగవతం లెక్క): 10 మంది ధర్ముడికి, **13 మంది కశ్యపునికి, 27 మంది చంద్రునికి** (నక్షత్రాలు), మిగిలినవారు ఇతరులకు. సతీదేవి, స్వాహా (అగ్ని భార్య), స్వధా (పితృదేవతల భార్య) కూడా విష్ణు పురాణంలో దక్షుని కుమార్తెలుగా లెక్కించబడ్డారు.

రెండు రాజ వంశాలు

- **సూర్యవంశం** (Surya vamsha): వివస్వతుడు → వైవస్వత మనువు → **ఇక్ష్వాకుడు** (అయోధ్య) → ... హరిశ్చంద్రుడు, సగరుడు, భగీరథుడు, రఘు, దశరథుడు → **రాముడు.**
- **చంద్రవంశం** (Chandra vamsha): అత్రి → **చంద్రుడు (సోముడు)** → బుధుడు (ఇలను వివాహం చేసుకున్నాడు) → **పురూరవుడు** (ఊర్వశిని వివాహం చేసుకున్నాడు) → ఆయువు → **నహుషుడు** → **యయాతి.** యయాతి కుమారులు: **యదువు** (యాదవులు, కృష్ణుని వంశం), **పూరుడు** (పౌరవులు → భరతుడు → కురు → కౌరవులు, పాండవులు); వీరితో పాటు తుర్వసుడు, ద్రుహ్యుడు, అనువు.

మనువులు: ఒక కల్పంలో 14 మంది మనువులు పాలిస్తారు. మొదటివాడు **స్వాయంభువ** మనువు; ప్రస్తుత (ఏడవ) మనువు **వైవస్వత** మనువు.

విష్ణువు ఆయుధాలు, సంపదలు: సుదర్శనం (చక్రం), పాంచజన్యం (శంఖం), కౌమోదకి (గద), శారంగం (ధనుస్సు), నందకం (ఖడ్గం), కౌస్తుభం (మణి). **శివుడు:** త్రిశూలం, పినాకం (ధనుస్సు), ఢమరుకం. **ఇంద్రుడు:** **దధీచి** మహర్షి ఎముకలతో విశ్వకర్మ తయారుచేసిన వజ్రాయుధం.

పురాణ కథల్లో ఎవరు ఎవరు

వ్యక్తి	కథ	పురాణం
కండు	అతని తపస్సు భంగం చేయడానికి ఇంద్రుడు పంపిన అప్పరస ప్రణౌచ అతన్ని ఏళ్ళ తరబడి బంధించింది; పశ్చాత్తాపపడి పూరిలో జగన్నాథుని సేవించాడు	బ్రహ్మ

వ్యక్తి	కథ	పురాణం
చంద్రుడు	దక్షుని 27 మంది కుమార్తెలను (నక్షత్రాలు) వివాహం చేసుకుని రోహిణిని ఎక్కువగా ప్రేమించాడు; దక్షుని శాపం, తర్వాత సడలినది, చంద్రుని క్షయ వృద్ధులకు కారణం	బ్రహ్మ: పూర్తి కథ మహాభారతంలోని శల్య పర్వంలో
కార్తవీర్యార్జునుడు	మాహిష్మతి రాజధానిగా పాలించిన హైహయ రాజు, దత్తాత్రేయుని అనుగ్రహంతో బలవంతుడయ్యాడు; పరశురాముని చేతిలో మరణించాడు	బ్రహ్మ, మార్కండేయ
ఇంద్రద్యుమ్నుడు	నారదుని సలహాతో జగన్నాథ క్షేత్రాన్ని వెతికాడు	బ్రహ్మ, స్కాంద
ధ్రువుడు	ఉత్తానపాద మహారాజు కుమారుడు; చలించని భక్తి	విష్ణు
పృథువు	ఆదర్శ రాజు; ఆయన పేరు మీద భూమిని పృథ్వి అంటారు	విష్ణు
జడభరతుడు	మమకారం వల్ల జింకగా పుట్టి, తర్వాత వైరాగ్యంతో జీవించిన రాజు	విష్ణు, భాగవత
మార్కండేయుడు	లింగాన్ని కౌగిలించుకున్న అల్పాయుష్కుడైన బాలుడు; యముని నుండి శివుడు కాపాడాడు	శివ
మన్మథుడు	శివుని మూడవ కంటి అగ్నికి భస్మమయ్యాడు; రతీదేవి ప్రార్థనతో అనుగ్రహం	శివ
అర్జునుడు	కిరాతుని (వేటగాడు) రూపంలో శివుడు పరీక్షించాడు	శివ
రుక్మాంగదుడు	ఏకాదశీ వ్రతాన్ని మోహిని పరీక్షించిన రాజు	నారద
మదాలస	ఋతుధ్వజుని రాణి; కుమారులకు ఆత్మజ్ఞానం బోధించింది; అలర్కుడు ఒక్కడే రాజయ్యాడు	మార్కండేయ
ధర్మపక్షులు	జైమినికి సమాధానం చెప్పిన జ్ఞానులైన నాలుగు పక్షులు; వాటి గుడ్లను శమీక మహర్షి కాపాడాడు	మార్కండేయ
దుర్గ	దేవతల ఉమ్మడి తేజస్సు నుండి ఉద్భవించింది; మహిషాసురుని, శుంభ-నిశుంభులను, చండ-ముండులను, రక్తబీజుని (అతని ప్రతి రక్తపు బొట్టు కొత్త అసురుడయ్యేది) సంహరించింది	మార్కండేయ (దేవీ మాహాత్మ్యం)
దుర్జయుడు	ఊర్వశి మోహంలో పడిన చంద్రవంశ రాజు; పశ్చాత్తాపపడి కణ్వ మహర్షిని ఆశ్రయించాడు	కూర్మ
శ్వేతముని	నమక-చమకాలతో ప్రార్థించిన శివభక్తుడు; యముని నుండి శివుడు కాపాడాడు	లింగ
శ్వేత మహారాజు	వశిష్ఠుని నుండి అన్నదాన మహిమ నేర్చుకున్నాడు	వరాహ
సాంబుడు	కృష్ణుని కుమారుడు, సూర్యారాధనతో కృష్ణ వ్యాధి నయమైంది; గరుత్మంతుడు శాకద్వీపం నుండి సూర్య పూజారులను తెచ్చాడు	భవిష్య
నారదుడు	బ్రహ్మ శాపంతో ఉపబర్హణుడు అనే గంధర్వునిగా పుట్టాడు	బ్రహ్మవైవర్త
ఆస్తీకుడు	మనసాదేవి కుమారుడు; జనమేజయుని సర్పయాగాన్ని ఆపాడు	బ్రహ్మవైవర్త
కుజుడు (అంగారకుడు)	భూదేవి కుమారుడు	బ్రహ్మవైవర్త
యాజ్ఞవల్క్యుడు	సరస్వతి నుండి వరం పొందాడు	బ్రహ్మవైవర్త
వేదవతి	కుశధ్వజుని కుమార్తె; గంధమాదనంపై రావణుడు అవమానించగా అతన్ని శపించి సీతగా మళ్ళీ జన్మించింది (ఈ పురాణం ద్రౌపదిని కూడా చేరుస్తుంది)	బ్రహ్మవైవర్త

వ్యక్తి	కథ	పురాణం
నచికేతుడు	ఉద్ధాలకుని కుమారుడు; తండ్రి శాపంతో యమలోకానికి వెళ్ళాడు	వరాహ
నిశాకరుడు	అనేక జన్మల బాధ పడిన గర్విష్ఠి పండితుడు; తర్వాత బదరికాశ్రమంలో తపస్సు చేశాడు	వామన
జమదగ్ని	కార్తవీర్యార్జునుని చేతిలో మరణించి సంజీవని విద్యతో బతికాడు	బ్రహ్మాండ
పరశురాముడు	అగస్త్యుని ఆశ్రయించాడు; ఆయన పర్యటన మహేంద్రగిరి; గోకర్ణాన్ని దర్శించాడు	బ్రహ్మాండ
ప్రియవ్రతుడు	స్వాయంభువ మనువు కుమారుడు; అతని వంశం సప్త ద్వీపాలను పాలించింది	బ్రహ్మాండ, భాగవత
కుబేరుడు	రావణుడు ఆక్రమించక ముందు లంకను పుష్పకంతో సహా పాలించాడు	రామాయణం, పురాణాలు

అడిగిన ఇతర కథా వాస్తవాలు

- **శివ పురాణం:** పార్వతి హిమవంతుడు, మేనాదేవిల కుమార్తె; హనుమంతుడు శివాంశ సంభూతుడు.
- **లింగ పురాణం:** శివుని 28 అవతారాలు; త్రిపురాసురుని మూడు పురాలను నాశనం చేసినందుకు ఆయన త్రిపురాంతకుడు.
- **బ్రహ్మాండ పురాణం:** సప్తర్షుల జననం దాని ఉపోద్ఘాత పాదంలో ఉంది.
- **స్కందుడు (కార్తికేయుడు):** తారకాసురుని సంహరించడానికి జన్మించాడు; ఆరుగురు కృత్తికలు పెంచారు (అందుకే కార్తికేయుడు, ఆరు ముఖాల షణ్ముఖుడు); దేవ సేనాధిపతి; భార్యలు దేవసేన, వల్లి.
- **భగీరథుని** తపస్సు గంగను భూమికి తెచ్చింది; అతను సగరుని సూర్యవంశానికి చెందినవాడు.
- **సముద్ర మథనం:** దుర్వాసుని శాపంతో ఇంద్రుడు తేజస్సు కోల్పోయాడు, అందుకే దేవతలు అసురులతో కలిసి సముద్రాన్ని మథించారు. మొదట హాలాహలం విషం వచ్చింది (శివుడు తాగాడు: నీలకంఠుడు); తర్వాత కామధేనువు, ఉచ్చైశ్రవం, ఐరావతం, పారిజాతం, కౌస్తుభం, లక్ష్మి మొదలైనవి; చివరగా అమృతంతో ధన్వంతరి ఉద్భవించాడు.
- **యుద్ధంలో మిగిలినవారు (అగ్ని పురాణం):** 10 మంది: కౌరవ పక్షంలో కృతవర్మ, కృపుడు, అశ్వత్థామ; పాండవ పక్షంలో ఐదుగురు పాండవులు, కృష్ణుడు, సాత్యకి.
- **విష్ణువు నాలుగు రూపాలు** (మార్కండేయ పురాణం, వ్యాహులు): వాసుదేవుడు, సంకర్షణుడు (శేషుడు), ప్రద్యుమ్నుడు, అనిరుద్ధుడు.
- **నైతిక ఆదర్శాలు:** ధ్రువుడు, దృఢ సంకల్పం; ప్రహ్లాదుడు, భక్తి; గజేంద్రుడు, శరణాగతి (sharanagati); అంబరీషుడు, స్థిరమైన ధర్మం; శిబి, దానం; హరిశ్చంద్రుడు, సత్యం.

అష్టదిక్పాలకులు (Ashta Dikpalakas; ఎనిమిది దిక్కుల రక్షకులు)

దిక్కు	రక్షకుడు	దిక్కు	రక్షకుడు
తూర్పు	ఇంద్రుడు	పడమర	వరుణుడు
ఆగ్నేయం	అగ్ని	వాయవ్యం	వాయువు
దక్షిణం	యముడు	ఉత్తరం	కుబేరుడు
నైరుతి	నైరృతి	ఈశాన్యం	ఈశానుడు

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తిరుమల:** సప్తగిరులలో (శేషాద్రి, నీలాద్రి, గరుడాద్రి, అంజనాద్రి, వృషభాద్రి, నారాయణాద్రి, వేంకటాద్రి) గరుడాద్రి ఒకటి. బ్రహ్మాత్మవంశంలో గరుడ సేవ ప్రధాన ఘట్టం.

- **తిరుమల కథలోని వ్యక్తులు:** త్రిమూర్తులను పరీక్షిస్తూ భృగు మహర్షి విష్ణువు వక్షస్థలాన్ని తన్నాడు; పుట్టలోని శ్రీనివాసునికి పాలు ఇవ్వడానికి బ్రహ్మ, శివుడు ఆవు, దూడగా మారారు; ఆయనను పెంచిన వకుళాదేవి మళ్ళీ పుట్టిన యశోద; పద్మావతితో వివాహానికి ఆయన కుబేరుని నుండి అప్పు తీసుకున్నాడు.
- **అహోబిలం, సింహాచలం** ప్రహ్లాదుడు, హిరణ్యకశిపులతో ముడిపడిన నరసింహస్వామి క్షేత్రాలు; సింహాచలంలోని దైవం వరాహ లక్ష్మీ నరసింహస్వామి.
- **ద్రాక్షారామం** (కోనసీమ) స్థానిక సంప్రదాయం ప్రకారం దక్ష యజ్ఞం జరిగిన చోటు (దక్ష-ఆరామం); ఇది పంచారామ క్షేత్రాలలో ఒకటి.
- **శ్రీశైలం:** మల్లికార్జున స్వామి (జ్యోతిర్లింగం), భ్రమరాంబ (సతీదేవి శరీరం కథకు సంబంధించిన శక్తి పీఠం).
- **అరసవల్లి** (శ్రీకాకుళం) ప్రాచీన సూర్య దేవాలయం; మోపిదేవి సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుని క్షేత్రం (సర్ప రూపంలో పూజిస్తారు); కాణిపాకం స్వయంభూ వినాయకుని క్షేత్రం.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

X "వినత సర్పాల తల్లి." ✓ కద్రువ సర్పాల తల్లి; వినత గరుడుడు, అనూరుల తల్లి.

X "అదితి హిరణ్యాక్షుని తల్లి." ✓ దితి (దైత్యులు); అదితి ఆదిత్యుల తల్లి.

X "శుక్రాచార్యులు దేవతల గురువు." ✓ బృహస్పతి దేవగురువు; శుక్రుడు అసురులకు బోధిస్తాడు.

X "దితి భర్త మరీచి లేదా పులస్త్యుడు." ✓ కశ్యపుడు, ఆయన మరీచి కుమారుడు.

X "అనూరుడు ఇంద్రుని సారథి." ✓ అనూరుడు సూర్యుని రథం నడుపుతాడు (ఇంద్రుని రథం నడిపేది మాతలి).

X "శని సంజ్ఞ కుమారుడు." ✓ శని ఛాయ కుమారుడు; యముడు, యమున సంజ్ఞ సంతానం.

X "కుబేరుడు దక్షిణ దిక్కును రక్షిస్తాడు." ✓ కుబేరుడు: ఉత్తరం; యముడు: దక్షిణం.

X "బ్రహ్మ తొమ్మిది మంది కుమారులలో కశ్యపుడు ఒకడు." ✓ కూర్మ జాబితా: మరీచి, భృగువు, అంగీరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, దక్షుడు, అత్రి, వశిష్ఠుడు; కశ్యపుడు మరీచి కుమారుడు.

X "కృష్ణ ద్వైపాయనుడు 26వ వ్యాసుడు." ✓ ఆయన 28వ వ్యాసుడు (విష్ణు పురాణం); కొన్ని గైడ్ పుస్తకాలు 26 అని ముద్రించాయి.

X "మదాలస కుమారులు: విక్రాంతుడు, సుబాహుడు, శతమర్దనుడు, అలర్కుడు." ✓ మూడవవాడు శత్రుమర్దనుడు; రాజైనవాడు అలర్కుడు.

X "ధర్మపక్షులు పింగాక్షుడు, విరాటుడు, వృతుడు, సుముఖుడు." ✓ మార్కండేయ పురాణం ఇచ్చే పేర్లు పింగాక్షుడు, విబోధుడు, సుపుత్రుడు, సుముఖుడు.

X "విష్ణువు నాలుగు రూపాలు వాసుదేవుడు, శేషుడు, ప్రద్యుమ్నుడు, అనిరుద్ధుడు, వీరితో హయగ్రీవుడు." ✓ వాసుదేవుడు, సంకర్షణుడు (శేషుడు), ప్రద్యుమ్నుడు, అనిరుద్ధుడు; హయగ్రీవుడు వీరిలో లేడు.

X "సాత్యకి కౌరవుల పక్షాన పోరాడాడు." ✓ సాత్యకి పాండవ పక్షంలో మిగిలినవాడు.

X "బలి హిరణ్యకశిపుని కుమారుడు." ✓ బలి ప్రహ్లాదుని మనవడు (విరోచనుని కుమారుడు).

త్వరిత పునశ్చరణ

- బ్రహ్మ-సరస్వతి-హంస; విష్ణువు-లక్ష్మి-గరుడుడు; శివుడు-పార్వతి-నంది.
- గణేశుడు ఎలుక, కార్తికేయుడు నెమలి, దుర్గ సింహం, యముడు దున్నపోతు, అగ్ని పొట్టేలు, ఇంద్రుడు ఐరావతం.
- మానస పుత్రులు: మరీచి, అత్రి, అంగీరసుడు, పులస్త్యుడు, పులహుడు, క్రతువు, వశిష్ఠుడు (+ భృగువు, దక్షుడు, నారదుడు).
- కశ్యపుడు: అదితి-దేవతలు, దితి-దైత్యులు, దనువు-దానవులు, కధ్రువ-సర్పాలు, వినత-గరుడుడు, అనూరుడు.
- వశిష్ఠుడు → శక్తి → పరాశరుడు → వ్యాసుడు (28వ వ్యాసుడు); కూర్మ పురాణంలోని బ్రహ్మ 9 మంది కుమారులలో కశ్యపుడు లేడు.
- బృహస్పతి (అంగీరసుడు): దేవతలు, గురు గ్రహం. శుక్రుడు (భృగువు): అసురులు, శుక్ర గ్రహం, సంజీవని.
- కండు-ప్రయోచ; చంద్రుడు-రోహిణి; కార్తవీర్యార్జునుడు-మాహిష్మతి-దత్తాత్రేయుడు; నచికేతుడు ఉద్ధాలకుని కుమారుడు.
- ప్రహ్లాదుడు → విరోచనుడు → బలి → బాణుడు; వామనుడు బలి నుండి మూడు అడుగులు తీసుకున్నాడు.
- సూర్యవంశం ఇక్ష్వాకుని నుండి; చంద్రవంశం: బుధుడు → పురూరవుడు → నహుషుడు → యయాతి.
- దిక్పాలకులు: ఇంద్రుడు తూర్పు, అగ్ని ఆగ్నేయం, యముడు దక్షిణం, వైశ్రతి వైశ్రతి, వరుణుడు పడమర, వాయువు వాయవ్యం, కుబేరుడు ఉత్తరం, ఈశానుడు ఈశాన్యం.

3 పుణ్యక్షేత్రాలు: జ్యోతిర్లింగాలు, శక్తి పీఠాలు, ఆంధ్రప్రదేశ్ క్షేత్రాలు

పురాణాలు, అన్నిటికంటే ఎక్కువగా స్కాంద పురాణం (Skanda Purana), భారతదేశంలోని తీర్థాలను (tirtha) కీర్తిస్తాయి: శివుని పన్నెండు జ్యోతిర్లింగాలు (Jyotirlinga), సతీదేవి శరీర భాగాలు పడిన శక్తి పీఠాలు (Shakti Peetha), ఏడు మోక్ష నగరాలు, ఆంధ్రలో పంచరామాలు, తిరుమల, శ్రీశైలం, సింహాచలం, అహోబిలం. ఈవో పేపర్ II (EO Paper II) ఏ స్థలం, ఏ దేవత, ఏ పురాణం, ఏ ఉత్సవం అని అడుగుతుంది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

- తీర్థం** = మోక్షానికి దాటించే రేవు (ఒక రేవు స్థలం). పురాణాలు మూడు రకాలను చెబుతాయి: **స్థావర** (స్థిరమైన పుణ్యస్థలాలు), **జంగమ** (కదిలేవి: పుణ్యపురుషులు), **మానస** (మనసుకు సంబంధించినవి: సత్యం, ఓర్పు, ఇంద్రియ నిగ్రహం).
- నైమిశారణ్యం** (Naimisharanya; గోమతి నది తీరం, ఉత్తరప్రదేశ్): **సూతుడు** (సూత మహాముని, ఉగ్రశ్రవసుడు) సుదీర్ఘ **సత్రయాగం** సమయంలో **శౌనకడికి**, ఇతర మునులకు పురాణాలను చెప్పిన స్థలం. ఇది సీతాపూర్ జిల్లాలో ఉంది.
- ప్రభాస తీర్థం** (Prabhasa Tirtha; సోమనాథ్ సమీపంలో, సౌరాష్ట్ర, గుజరాత్): యాదవులు **ఏరకా గడ్డి** దుడ్డుకర్రలతో ఒకరినొకరు చంపుకున్న (మౌసల ఘట్టం) స్థలం, వేటగాడు **జర** బాణంతో కొట్టగా **శ్రీకృష్ణుడు దేహాన్ని విడిచిన** స్థలం. **స్కాంద పురాణంలో** ఒక పూర్తి ప్రభాస ఖండం ఉంది.
- స్కాంద పురాణం: అతి పెద్ద పురాణం**, సుమారు **81,000** శ్లోకాలు. దాని **వైష్ణవ ఖండంలో** తిరుమల స్థలపురాణం అయిన **వేంకటాచల మాహాత్మ్యం** ఉంది.
- ప్రయాగ** (ప్రయాగ్ రాజ్): **తీర్థరాజం**, అంటే తీర్థాలకు రాజు, మత్స్య, కూర్మ పురాణాలు దీన్ని కీర్తిస్తాయి; గంగ, యమున, అంతర్వాహిని సరస్వతి కలిసే **త్రివేణి సంగమం**.
- సప్త మోక్షపురులు** (Sapta Mokshapuris; మోక్షం ఇచ్చే ఏడు నగరాలు; నారద పురాణంలో జాబితా): **అయోధ్య, మథుర, మాయ (హరిద్వార్), కాశీ, కాంచీ, అవంతిక (ఉజ్జయిని), ద్వారక**.
- కాశీ** (వారణాసి): **విశ్వనాథుడు** (విశ్వేశ్వరుడు), **మణికర్ణిక ఘాట్**; లింగ పురాణం దీన్ని **అవిముక్త క్షేత్రం** అంటుంది; స్కాంద పురాణంలోని **కాశీ ఖండం** కాశీని, విశ్వేశ్వరుని, గంగను, మోక్షాన్ని కలిపి చెబుతుంది ("కాశీలో మరణం ముక్తినిస్తుంది").
- గయ** (బీహార్): అసురుడు **గయాసురుని** పేరు మీద వచ్చింది; **విష్ణుపాద** ఆలయం; పితృదేవతలకు **పిండప్రదానానికి** ప్రథమ స్థలం (వాయు, నారద, మత్స్య, అగ్ని, గరుడ పురాణాలు).
- చార్ ధామ్** (Char Dham; నాలుగు ధామాలు, ఆదిశంకరులతో ముడిపడినవి): **బదరీనాథ్** (ఉత్తరం), **పూర్** (తూర్పు), **ద్వారక** (పడమర), **రామేశ్వరం** (దక్షిణం).
- కుంభమేళా** జరిగే స్థలాలు (నాలుగు): **ప్రయాగ్ రాజ్, హరిద్వార్, ఉజ్జయిని, నాసిక్**.
- పన్నెండు జ్యోతిర్లింగాలు** (శివ పురాణం, కోటి రుద్ర సంహితలో జాబితా; ఆ పురాణంలో స్థలాలకు సంబంధించిన ప్రధాన అంశం ఇవే):

జ్యోతిర్లింగం	స్థలం	రాష్ట్రం
సోమనాథుడు	ప్రభాస / సోమనాథ్	గుజరాత్
మల్లికార్జున స్వామి	శ్రీశైలం	ఆంధ్రప్రదేశ్
మహాకాళేశ్వరుడు	ఉజ్జయిని (క్షిప్రా నది తీరం)	మధ్యప్రదేశ్
ఓంకారేశ్వరుడు	నర్మదా నదిలోని మాంధాత ద్వీపం	మధ్యప్రదేశ్

జ్యోతిర్లింగం	స్థలం	రాష్ట్రం
కేదార్ నాథ్	హిమాలయాలు (మందాకిని)	ఉత్తరాఖండ్
భీమశంకరుడు	సహ్యాద్రి, భీమా నది జన్మస్థానం	మహారాష్ట్ర
కాశీ విశ్వనాథుడు	వారణాసి	ఉత్తరప్రదేశ్
త్ర్యంబకేశ్వరుడు	నాసిక్ సమీపం, గోదావరి జన్మస్థానం	మహారాష్ట్ర
వైద్యనాథుడు	దేవ్ ఘర్ (కొన్ని జాబితాలలో: పర్లి)	జార్ఖండ్
నాగేశ్వరుడు	ద్వారక సమీపం (కొన్ని జాబితాలలో: ఔండా)	గుజరాత్
రామేశ్వరుడు	రామేశ్వరం	తమిళనాడు
ఘృష్ణేశ్వరుడు (ఘుశ్మేశ్వరుడు)	ఎల్లోరా సమీపం	మహారాష్ట్ర

- **శక్తి పీఠాలు:** దక్షుని కుమార్తె **సతీదేవి** **దక్షుని యజ్ఞంలో** దేహాన్ని విడిచింది; దుఃఖంతో శివుడు ఆ దేహాన్ని మోసుకెళ్లాడు; **విష్ణువు సుదర్శన చక్రం** దాన్ని ఖండించింది, ఒక్కో భాగం పడిన చోటు ఒక్కో పీఠం అయింది. సాధారణ లెక్క **51** (ఇతర గ్రంథాలు 52, 64 లేదా 108 అంటాయి). **ఆదిశంకరులు** రచించినట్లు చెప్పే **అష్టాదశ శక్తి పీఠ స్తోత్రం 18** పీఠాలను పేర్కొంటుంది.
- **కామరూప** (Kamarupa; **కామాఖ్య**, గువాహటి, అస్సాం): శాక్త సంప్రదాయంలో అత్యంత ప్రసిద్ధమైన పీఠం.
- **పద్దెనిమిది పీఠాలలో ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని మూడు:** **భ్రమరాంబ** (శ్రీశైలం), **పురుహూతిక** (పిఠాపురం), **మాణికాంబ** (ద్రాక్షారామం). **జోగులాంబ** (అలంపూర్) తెలంగాణలో ఉంది.
- **పంచారామాలు** (Pancharamas; ఐదు శివ క్షేత్రాలు, అన్నీ ఆంధ్రప్రదేశ్ లో): **అమరారామం** (అమరావతి), **ద్రాక్షారామం**, **కుమారారామం** (సామర్లకోట), **క్షీరారామం** (పాలకొల్లు), **సోమారామం** (భీమవరం).
- **త్రిలింగాలు** (Trilinga; త్రిలింగ దేశం): **శ్రీశైలం**, **కాళేశ్వరం**, **ద్రాక్షారామం**.
- **తిరుమల:** **సప్తగిరులలో** (శేషాచలం) ఒకటైన **వేంకటాద్రి** మీద **శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి** (శ్రీనివాసుడు); పూజలు **వైఖానస ఆగమం** (Vaikhanasa Agama) ప్రకారం జరుగుతాయి; **స్వామి పుష్కరిణి తిరుమలలోని** ఆలయ కోనేరు; **టీటీడి (TTD) 1932**లో ఏర్పడింది.
- **శ్రీశైలం** (నల్లమల కొండలు, కృష్ణా నది తీరం): ఒకే ఆలయ సముదాయంలో **మల్లికార్జున స్వామి** (జ్యోతిర్లింగం), **భ్రమరాంబ** (శక్తి పీఠం).
- **సింహాచలం** (విశాఖపట్నం): **శ్రీ వరాహ లక్ష్మీ నరసింహస్వామి**; మూలవిరాట్టు **చందనం పూత** కింద ఉంటుంది; అసలు రూపం **అక్షయ తృతీయ** (వైశాఖ శుద్ధ తదియ) నాడు జరిగే **చందనోత్సవంలో** మాత్రమే కనిపిస్తుంది.
- **అహోబిలం** (నల్లమల, నంద్యాల జిల్లా): **నవ నరసింహ** (తొమ్మిది నరసింహ క్షేత్రాలు); నరసింహస్వామి స్తంభం నుండి వెలువడి **హిరణ్యకశిపుడిని** సంహరించిన స్థలం.

వివరణ

పురాణాలలో తీర్థాలు

- **స్కాంద పురాణం** తీర్థాల గ్రంథం; దాని ఏడు ఖండాలు **మాహేశ్వర, వైష్ణవ, బ్రాహ్మ, కాశీ, ఆవంత్య, నాగర, ప్రభాస**. **పద్మ, మత్స్య** పురాణాలు, **మహాభారతంలోని వన పర్వం** (తీర్థయాత్ర) కూడా తీర్థ మాహాత్మ్యాలను కలిగి ఉన్నాయి.
- **కురుక్షేత్రం ధర్మక్షేత్రం; పుష్కర** (రాజస్థాన్) **బ్రహ్మ** తీర్థం; **గయ శ్రాద్ధానికి** (పితృదేవతలకు అర్పణలు) స్థలం, దీన్ని **గరుడ పురాణం, వాయు పురాణం** కీర్తిస్తాయి.

- **పుష్కరాలు:** బృహస్పతి (గురు గ్రహం) ఒక నిర్దిష్ట రాశిలో ప్రవేశించినప్పుడు పన్నెండు నదులలో ఒక్కొక్కదానికి పుష్కరం వస్తుంది; గురుడు సింహ రాశిలో ఉన్నప్పుడు **గోదావరి**, కన్య రాశిలో ఉన్నప్పుడు **కృష్ణా** పుష్కరాలు.

ఏ పురాణం ఏ స్థలాన్ని కీర్తిస్తుంది

పురాణం	అది కీర్తించే స్థలాలు
బ్రహ్మ	పురుషోత్తమ క్షేత్రం (పూర్వ జగన్నాథ), కోణార్క సూర్య క్షేత్రం, గౌతమి (గోదావరి)
శివ	పన్నెండు జ్యోతిర్లింగాలు
లింగ	అవిముక్త క్షేత్రంగా కాశీ
స్కాంద	కాశీ ఖండం (కాశీ); అవంతి ఖండం (ఉజ్జయిని, మహాకాళుడు); రేవా ఖండం (నర్మద); వైష్ణవ ఖండం (వేంకటాచలం, పూర్వ, బదరి, అయోధ్య); బ్రహ్మ ఖండం (సేతువు, రామేశ్వరం)
వరాహ	నాలుగు తీర్థాలు: చక్ర (సంపద), రూప (పితృదేవతల శ్రేయస్సు), యోగ (రాగద్వేషాల నివారణ), సోమ (విద్య, కీర్తి); మధుర, గోకర్ణం
వామన	కురుక్షేత్రం, అక్కడి అనేక తీర్థాలు
కూర్మ మత్స్య	కాశీ, ప్రయాగ, నర్మద; మత్స్యలో గయ కూడా

పురాణాలలోని పర్వతాలు, రాజ్యాలు, స్థలాలు

పేరు	నేడు	గుర్తించుకోవలసింది
మేరువు	పురాణ కల్పన	జంబూద్వీపం మధ్యలో ఉన్న బంగారు పర్వతం
భరతవర్షం	భారతదేశం	జంబూద్వీపంలోని ఒక వర్షం, కర్మభూమిగా కీర్తి
మందర	బీహార్‌లోని మందార్ కొండ (సంప్రదాయం)	మథనంలో కవ్వం; వాసుకి తాడు; కూర్మం మోసింది
వింధ్య	మధ్య భారతం	దక్షిణం నుండి తాను తిరిగి వచ్చే వరకు వంగి ఉండమని అగస్త్యుడు చెప్పాడు (ఆయన తిరిగి రాలేదు)
గంధమాదనం	హిమాలయాలు	హనుమంతుడు ఓషధుల కోసం వెళ్ళిన పర్వతం; వేదవతి తపస్సు
ఋష్యమూకం	హంపి	సుగ్రీవుని ఆశ్రయం; మతంగ మహర్షి శాపం వల్ల వారి రాలేడు
మహేంద్రగిరి	తూర్పు కనుమలు (ఒడిశా-ఆంధ్ర)	పరశురాముని పర్వతం
మలయ	దక్షిణ పశ్చిమ కనుమలు	చందనానికి ప్రసిద్ధి
సహ్యాద్రి	పశ్చిమ కనుమలు	ఒక కులపర్వతం; గోదావరి, కృష్ణా, కావేరి జన్మస్థానం
ప్రతిష్ఠానపురం	ప్రయాగ్‌రాజ్ సమీపం	పురూరవుని (ఐల, చంద్రవంశం) తొలి రాజధాని
హస్తినాపురం	మీరట్ సమీపం	కురువంశ రాజధాని
ఇంద్రప్రస్థం	ఢిల్లీ	ఖాండవప్రస్థంపై కట్టిన పాండవుల రాజధాని; మయసభ
మధుర	ఉత్తరప్రదేశ్	శూరసేన రాజ్యం రాజధాని; శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలం
మాహిష్మతి	నర్మదా తీరం	కార్తవీర్యార్జునుని హైహయ రాజధాని
విదర్భ	తూర్పు మహారాష్ట్ర	రుక్మిణి పుట్టిల్లు

పేరు	నేడు	గుర్తుంచుకోవలసింది
అలకాపురి	కైలాసం సమీపం	కుబేరుని రాజధాని; యక్షులు, గుహ్యకులు
కాంచీపురం	తమిళనాడు	ఏకాంబరేశ్వరుడు, కామాక్షి, వరదరాజస్వామి
గోకర్ణం	కర్ణాటక తీరం	రావణుని ఆత్మలింగం, మహాబలేశ్వరునిగా పూజ
పుష్కర	రాజస్థాన్	బ్రహ్మ క్షేత్రం
బదరికాశ్రమం	బదరీనాథ్	నర నారాయణుల తపస్సు

జ్యోతిర్లింగాలు: అడిగే కథలు

- **సోమనాథుడు:** క్షీణించిపోమ్మని దక్షుడు శపించిన చంద్రుడు (సోముడు) ప్రభాసలో శివుని పూజించి విముక్తి పొందాడు; అందుకే చంద్రుడు వృద్ధి, క్షయం పొందుతాడు.
- **మల్లికార్జున స్వామి:** తల్లిదండ్రుల చుట్టూ ప్రదక్షిణ చేసి గణేశుడు భూప్రదక్షిణ పందెంలో గెలిచినప్పుడు, కార్తికేయుడు కోపంతో క్రౌంచ పర్వతానికి వెళ్లిపోయాడు; శివపార్వతులు మల్లికార్జున స్వామి, భ్రమరాంబలుగా అతని దగ్గరే నివసించడానికి వచ్చారు.
- **రామేశ్వరుడు:** రావణునితో యుద్ధానికి ముందు (లేదా తర్వాత) శ్రీరాముడు పూజించిన లింగం.
- **ఘృష్ణేశ్వరుడు:** పన్నెండింటిలో చివరిది, భక్తురాలు ఘృశ్మ పేరు మీద వచ్చింది.
- సాధారణ జాబితాలో అత్యధిక జ్యోతిర్లింగాలు మహారాష్ట్రలో ఉన్నాయి (భీమశంకరుడు, త్ర్యంబకేశ్వరుడు, ఘృష్ణేశ్వరుడు); దేవ్ ఘర్లోని వైద్యనాథుడు జార్ఖండ్లో ఉన్నాడు.
- **జ్యోతిర్లింగాలు కానివి** (తరచూ ఐచ్ఛికాలుగా ఇస్తారు): ఏకాంబరేశ్వరుడు (కాంచీ), అరుణాచలేశ్వరుడు, శ్రీకాళహస్తి; ఇవి పంచభూత స్థలాలు.

శక్తి పీఠాలు: శంకరుల జాబితాలోని పదైనిమిది

దేవి	స్థలం	ప్రాంతం
శాంకరి	ట్రీంకోమలీ	శ్రీలంక
కామాక్షి	కాంచీపురం	తమిళనాడు
శృంఖల	ప్రద్యుమ్నం	పశ్చిమ బెంగాల్
చాముండేశ్వరి	మైసూరు	కర్ణాటక
జోగులాంబ	అలంపూర్	తెలంగాణ
భ్రమరాంబ	శ్రీశైలం	ఆంధ్రప్రదేశ్
మహాలక్ష్మి	కొల్హాపూర్	మహారాష్ట్ర
ఏకవీర	మాహూర్	మహారాష్ట్ర
మహాకాళి	ఉజ్జయిని	మధ్యప్రదేశ్
పురుహూతిక	పిఠాపురం	ఆంధ్రప్రదేశ్
గిరిజ (బిరజ)	జాజ్ పూర్	ఒడిశా
మాణిక్యాంబ	ద్రాక్షారామం	ఆంధ్రప్రదేశ్
కామరూప (కామాఖ్య)	గువాహటి	అస్సాం

దేవి	స్థలం	ప్రాంతం
మాధవేశ్వరి	ప్రయాగ	ఉత్తరప్రదేశ్
వైష్ణవి	జ్వాలాముఖి	హిమాచల్ ప్రదేశ్
మంగళ గౌరి	గయ	బీహార్
విశాలాక్షి	వారణాసి	ఉత్తరప్రదేశ్
సరస్వతి	కాశ్మీర్	జమ్మూ కాశ్మీర్

పంచారామాలు. సంప్రదాయ కథ: అసురుడు **తారకాసురుడు** కంఠంలో ఒక శివలింగాన్ని (అమృతలింగం) ధరించి ఉండటం వల్ల అతన్ని ఎవరూ చంపలేకపోయారు; **కుమారస్వామి** (సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుడు) దాన్ని ఛేదించాడు, దాని ఐదు ముక్కలు ఐదు చోట్ల పడ్డాయి, ఒక్కోటి ఒక ఆరామం అయింది.

ఆరామం	స్థలం	శివుడు
అమరారామం	అమరావతి (పల్నాడు)	అమరేశ్వరుడు
ద్రాక్షారామం	ద్రాక్షారామం (కోనసీమ)	భీమేశ్వరుడు
కుమారారామం	సామర్లకోట (కాకినాడ)	కుమార భీమేశ్వరుడు
క్షీరారామం	పాలకొల్లు (పశ్చిమ గోదావరి)	క్షీర రామలింగేశ్వరుడు
సోమారామం	భీమవరం (పశ్చిమ గోదావరి)	సోమేశ్వరుడు

- **ద్రాక్షారామాన్ని దక్షిణ కాశీ** అని కూడా అంటారు; సంప్రదాయం ప్రకారం **దక్షుని యజ్ఞం** ఇక్కడే జరిగింది, ఇక్కడే దేవి **మాణిక్యాంబ** (శక్తి పీఠం).
- **ఒక్కో ముక్కను ప్రతిష్ఠించినవారు** (కథ): అమరారామం, **ఇంద్రుడు** (అమరులు, దేవతలు); కుమారారామం, **కుమారస్వామి**; సోమారామం, **చంద్రుడు (సోముడు)**, అందుకే సోమేశ్వరుడు; క్షీరారామం, **శ్రీరాముడు** (విష్ణువు అని ఒక స్థానిక కథ).
- **సోమారామం**: ఇక్కడి లింగం చంద్రుని కళలను బట్టి రంగు మారుతుందని చెబుతారు.
- **త్రిపురాంతకం** (మార్కాపురం జిల్లా, గతంలో ప్రకాశం; త్రిపురాంతకేశ్వరుడు, బాల త్రిపురసుందరి) **శ్రీశైలానికి తూర్పు ద్వారం**, పంచారామం కాదు.
- **చాళుక్య భీముడు I** (తూర్పు చాళుక్యుడు, 9వ-10వ శతాబ్దం) ద్రాక్షారామం, సామర్లకోటలలోని భీమేశ్వర ఆలయాలను (కుమారారామ భీమేశ్వరుడు) నిర్మించాడు.

తిరుమల (తిరుపతి)

- **సప్తగిరులు**: **శేషాద్రి, నీలాద్రి, గరుడాద్రి, అంజనాద్రి, వృషభాద్రి, నారాయణాద్రి, వేంకటాద్రి**. స్వామి పుష్కరిణికి దక్షిణంగా **వేంకటాద్రి** (వేంకటాచలం) మీద స్వామి ఉన్నాడు.
- **శేషాచలం**: **ఆదిశేషుడు, వాయుదేవుడు** తమ బలాన్ని పరీక్షించుకున్నారు; ఆదిశేషుడు ఆనంద పర్వతాన్ని చుట్టుకోగా వాయువు వీచాడు; పర్వతంలో కొంత భాగం **స్వర్ణముఖి** దగ్గర వచ్చి పడింది, ఆదిశేషుడు **శేషాచల** శ్రేణిగా మారాడు.
- **స్థలపురాణం**: **వేంకటాచల మాహాత్మ్యం** (స్కాంద పురాణం; వరాహ, భవిష్యోత్తర పురాణాలలో కూడా ఉంది). కథ క్రమంలో:
 - యజ్ఞం చేస్తున్న మునులు త్రిమూర్తులలో శ్రేష్ఠుడు ఎవరో తెలుసుకోవడానికి **భృగువును** పంపారు; వైకుంఠంలో ఆయన **విష్ణువు వక్షస్థలాన్ని తన్నాడు**, విష్ణువు మాత్రం ఆయన పాదానికి నొప్పి కలిగిందా అని మాత్రమే అడిగాడు.
 - విష్ణువు వక్షస్థలం తన నివాసమని భావించే **లక్ష్మి** కోపంతో **కరవీరపురానికి** (కొల్హాపూర్) వెళ్ళిపోయింది; ఆమెను వెతుకుతూ విష్ణువు వేంకటాద్రికి వచ్చాడు.

- **శ్రీనివాసుడిగా** ఆయన చింతచెట్టు కింద పుట్టలో నివసించాడు; ఆయనకు పాలు ఇవ్వడానికి **బ్రహ్మ, శివుడు ఆవు, దూడగా** మారారు; కోపించిన గొల్లవాని **గొడ్డలి** దెబ్బ శ్రీనివాసునికి తగిలింది.
- **వకుళాదేవి** ఆయనను సంరక్షించింది: శ్రీకృష్ణుని వివాహం చూడాలనే కోరిక తీరేలా ఆమె మళ్ళీ పుట్టిన **యశోద**.
- **ఆకాశరాజు** పొలం దున్నుతుండగా పద్మంలో **పద్మావతి** దొరికింది; వేటకు వెళ్ళినప్పుడు శ్రీనివాసుడు ఆమెను చూశాడు; పెళ్లి కోసం ఆయన **కుబేరుని నుండి అప్పు తీసుకున్నాడు** (ఇది ఒక విశ్వాసం, హుండికి చట్టపరమైన ఆధారం కాదు).
- లక్ష్మి, పద్మావతి ఎదురైనప్పుడు శ్రీనివాసుడు వేంకటేశ్వరునిగా **శిలారూపంలో** నిలిచిపోయాడు.
- **ఆదివరాహ క్షేత్రం: స్వామి పుష్కరిణి** ఒడ్డున **వరాహస్వామి** ఆలయం ఉంది; ఆచారం ప్రకారం భక్తులు ముందుగా వరాహస్వామిని దర్శిస్తారు.
- **ఆనంద నిలయం:** గర్భాలయం మీద ఉన్న బంగారు తాపడం గల విమానం.
- **తిరుమలలోని ఐదు విగ్రహాలు (పంచబేరాలు):**
 - **ధ్రువబేరం:** మూలవిరాట్టు, స్థిరంగా ఉండే ప్రధాన విగ్రహం
 - **కౌతుకబేరం:** భోగ శ్రీనివాసుడు
 - **స్నపనబేరం:** ఉగ్ర శ్రీనివాసుడు (స్నపన మూర్తి)
 - **ఉత్సవబేరం:** శ్రీదేవి, భూదేవి సమేత **మలయప్పస్వామి**
 - **బలిబేరం:** కొలువు శ్రీనివాసుడు
- **ఉత్సవాలు:** వార్షిక **బ్రహ్మోత్సవం** (తొమ్మిది రోజులు; పురాణ కథ ప్రకారం **బ్రహ్మ** ప్రారంభించాడు; మొదటి రోజు **ధ్వజారోహణం**, ఐదో రోజు **గరుడ సేవ**, చివరి రోజు స్వామి పుష్కరిణిలో **చక్రస్నానం**); **వైకుంఠ ఏకాదశి** (వైకుంఠ ద్వార దర్శనం); **రథసప్తమి**.
- **సమీపంలో: తిరుచానూరులో** (అలమేలు మంగాపురం, సుమారు 5 కి.మీ. దూరం; కార్తిక బ్రహ్మోత్సవంలో **పంచమి తీర్థం**) **పద్మావతి** అమ్మవారి ఆలయం; తిరుపతిలో **గోవిందరాజస్వామి** ఆలయం (టీటీడీ చరిత్ర ప్రకారం క్రీ.శ. 1130లో **రామానుజులు** ప్రతిష్ఠించారు).
- **భక్తులు: తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు** (వేంకటేశ్వరునిపై సంకీర్తనలు), **తరిగొండ వెంగమాంబ, హాథీరాంజీ** (బావాజీ).
- **టీటీడీ: 1932** నాటి టీటీడీ చట్టం (మద్రాసు చట్టం XIX ఆఫ్ 1933) కింద ఏర్పడింది; ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ వైదొలగిన **1843** నుండి 1933 వరకు **హాథీరాంజీ మఠం** మహాంతులు ఆలయాన్ని నిర్వహించారు. నేడు టీటీడీ ఆంధ్రప్రదేశ్ ధార్మిక మరియు హిందూ మత సంస్థలు మరియు దేవాదాయ చట్టం, 1987 (A.P. Endowments Act, 1987)లోని ఒక ప్రత్యేక అధ్యాయం కింద నడుస్తుంది; దావాలలో దాని తరపున దాని **కార్యనిర్వాహక అధికారి** (Executive Officer) వ్యవహరిస్తాడు, దాని బడ్జెట్ను **ప్రభుత్వం** ఆమోదిస్తుంది.

శ్రీశైలం

- ప్రాచీన పేరు **శ్రీపర్వతం**; **దక్షిణ కైలాసం** అని కూడా అంటారు. నంద్యాల జిల్లాలోని నల్లమల అడవిలో, **పాతాళగంగ** (కృష్ణా నది) పైన ఉంది.
- **భ్రమరాంబ:** **అరుణాసురుడిని** సంహరించడానికి అమ్మవారు తుమ్మెద (భ్రమరం) రూపం ధరించింది.
- **సాక్షి గణపతి** ప్రతి భక్తుడి దర్శనాన్ని నమోదు చేస్తాడు; **శిఖరేశ్వరం** (శిఖరం) దర్శనం పునర్జన్మ నుండి విముక్తి ఇస్తుందని చెబుతారు.
- ఉత్సవాలు: **మహాశివరాత్రి బ్రహ్మోత్సవాలు**, **ఉగాది** (కన్నడ, మహారాష్ట్ర భక్తులు పెద్ద సంఖ్యలో వస్తారు), **భ్రమరాంబకు కుంభోత్సవం**.
- నల్లమలలోని **చెంచు** అటవీ ప్రజలు మల్లికార్జున స్వామిని తమ **అల్లుడిగా** భావిస్తారు (**చెంచు మల్లన్న**). **శివాజీ** ఉత్తర గోపురాన్ని నిర్మించాడు (1677).

సింహాచలం

- విశాఖపట్నం సమీపంలోని కొండపై **వరాహ లక్ష్మీ నరసింహస్వామి** క్షేత్రం (వరాహ, నరసింహ రూపాలు ఒకే మూర్తిలో).

- కథ: నరసింహస్వామి తనను కాపాడిన తర్వాత **ప్రహ్లాదుడు** మొదటి ఆలయాన్ని నిర్మించాడు; భూమిలో కప్పబడిన విగ్రహాన్ని రాజు **పురూరవుడు** కనుగొని దానిపై చందనం పూశాడు.
- **చందనోత్సవం** (చందన యాత్ర): **అక్షయ తృతీయ** నాడు **నిజరూప దర్శనం** కోసం చందనాన్ని తొలగిస్తారు, తర్వాత కొత్త చందనం పూస్తారు.
- రాతి ఆలయం **కళింగ** శైలిలో ఉంది, ప్రధానంగా **తూర్పు గాంగుల** కాలం (13వ శతాబ్దం) నాటిది; తన తూర్పు దండయాత్ర తర్వాత **శ్రీకృష్ణదేవరాయలు** ఇక్కడ ఒక శాసనం వేయించాడు (1516).

అహోబిలం

- నరసింహస్వామిని చూసి దేవతలు "అహో బలం" (ఎంత బలం!) అని పలికినందున ఈ పేరు వచ్చింది. **గరుడుడు** ఇక్కడ తపస్సు చేశాడు, అందుకే ఈ కొండ **గరుడాచలం** (గరుడాద్రి).
- **నవ నరసింహులు**: **జ్వాల**, **అహోబిల** (ఉగ్ర), **మాలోల**, **క్రోడ** (వరాహ), **కారంజ**, **భార్గవ**, **యోగానంద**, **చత్రవట**, **పావన**.
- **ఎగువ అహోబిలంలో** నవ నరసింహ సన్నిధులు, **దిగువ అహోబిలంలో ప్రహ్లాదవరద** ఆలయం ఉన్నాయి. నరసింహస్వామి వెలువడిన స్తంభంగా **ఉగ్ర స్తంభాన్ని** చూపిస్తారు. **అహోబిల మఠాన్ని** (శ్రీవైష్ణవ) 14వ శతాబ్దంలో **ఆది వణ్ శఠకోప జీయర్** స్థాపించారు.

వీటితో కలిపి అడిగే ఇతర ఆంధ్రప్రదేశ్ క్షేత్రాలు

క్షేత్రం (జిల్లా)	దైవం	గుర్తుంచుకోవలసింది
శ్రీకూర్మం (శ్రీకాకుళం)	కూర్మనాథస్వామి	కూర్మ అవతారానికి ప్రధాన ఆలయం; కళింగ శైలి
అరసవల్లి (శ్రీకాకుళం)	సూర్యనారాయణస్వామి	ప్రాచీన సూర్య ఆలయం; రథసప్తమి (మాఘ శుద్ధ సప్తమి)
శ్రీముఖలింగం (శ్రీకాకుళం)	ముఖలింగేశ్వరుడు	వంశధార తీరం; తూర్పు గాంగుల శైవ కేంద్రం; లింగంపై ముఖం
విజయనగరం	పైడితల్లి అమ్మవారు	పట్టణ గ్రామదేవత; బొబ్బిలి యుద్ధం (1757) కథ; సిరిమాను ఉత్సవం
విశాఖపట్నం (బురుజుపేట)	కనక మహాలక్ష్మి	మార్గశిర గురువారాలలో పూజలు
అన్నవరం (కాకినాడ)	వీర వేంకట సత్యనారాయణస్వామి	పంపా నది పైన రత్నగిరి కొండ; సత్యనారాయణ వ్రతం (రేవా ఖండం)
పిఠాపురం (కాకినాడ)	కుక్కుటేశ్వరుడు (కుక్కుటం = కోడి పుంజు), పురుహూతిక	శక్తి పీఠం; పాదగయ (గయానుండి పాదాలు); శ్రీపాద శ్రీవల్లభుని జన్మస్థలం
అంతర్వేది (కోనసీమ)	లక్ష్మీ నరసింహస్వామి	వశిష్ట గోదావరి సముద్రంలో కలిసే చోటు; విగ్రహం పడమర ముఖంగా ఉంటుంది
ద్వారకా తిరుమల (ఏలూరు)	వేంకటేశ్వరస్వామి	చిన్న తిరుపతి ; ద్వారక మహర్షి పేరు
విజయవాడ, ఇంద్రకీలాద్రి (ఎన్టీఆర్)	కనకదుర్గ	పాశుపతాస్త్రం కోసం అర్జునుని తపస్సు; దసరా
మంగళగిరి (గుంటూరు)	పానకాల నరసింహస్వామి	బెల్లం పానకాన్ని స్వామి నోటిలో పోస్తారు
కోటప్పకొండ (పల్నాడు)	త్రికోటేశ్వరుడు	మూడు శిఖరాలు; మహాశివరాత్రికి అలంకరించిన భారీ ప్రభలు
నెల్లూరు	తల్పగిరి రంగనాథస్వామి	పెన్నా తీరం; స్వామికి పాన్పుగా (తల్పం) ఆదిశేషుడు
పెంచలకోన (నెల్లూరు)	పెనుశిల లక్ష్మీ నరసింహస్వామి	ఉగ్ర నరసింహుని చెంచులక్ష్మిగా లక్ష్మి శాంతింపజేసింది

క్షేత్రం (జిల్లా)	దైవం	గుర్తుంచుకోవలసింది
శ్రీకాళహస్తి (తిరుపతి)	కాళహస్తిశ్వరుడు, జ్ఞానప్రసానాంబ	స్వర్ణముఖి తీరం; వాయు లింగం; సాలెపురుగు, పాము, ఏనుగు; కన్నప్ప
కాణిపాకం (చిత్తూరు)	వరసిద్ధి వినాయకుడు	బావి తవ్వుతున్న మూగ, చెవిటి, గుడ్డి సోదరులకు దొరికిన స్వయంభూ విగ్రహం
గుడిమల్లం (తిరుపతి)	పరశురామేశ్వరుడు	నిలబడిన శివుని రూపం చెక్కిన అతి ప్రాచీన లింగం (క్రీ.పూ. 3వ-2వ శతాబ్దం)
ఒంటిమిట్ట (వైఎస్ఆర్ కడప)	కోదండరామస్వామి	సీతారామలక్ష్మణులు ఒకే శిలపై
పుష్పగిరి (వైఎస్ఆర్ కడప)	చెన్నకేశవుడు, శివ సన్నిధులు	పెన్నా తీరం; వైష్ణవులకు మధ్య అహోబిలం, శైవులకు మధ్య కైలాసం
లేపాక్షి (శ్రీ సత్యసాయి)	వీరభద్రస్వామి	విరూపణ్ణ, వీరణ్ణ (విజయనగర అధికారులు) నిర్మించారు; వేలాడే స్తంభం; జటాయువు కథ
మహానంది (నంద్యాల)	మహానందీశ్వరుడు	నవనందులలో ప్రధానమైనది; ఊటనీటితో నిండే స్వచ్ఛమైన కోనేరు
యాగంటి (నంద్యాల)	ఉమామహేశ్వరుడు	అగస్త్యుని క్షేత్రం; పెరుగుతున్నట్లు నమ్మే నంది
మంత్రాలయం (కర్నూలు)	రాఘవేంద్రస్వామి	తుంగభద్ర తీరంలో మాధ్వ యతి బృందావనం

- **పంచభూత స్థలాలు:** భూమి కాంచీపురం, జలం జంబుకేశ్వరం (తిరువానైక్కావల్), అగ్ని తిరువణ్ణామలై, వాయువు శ్రీకాళహస్తి, ఆకాశం చిదంబరం.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఒక జ్యోతిర్లింగం (శ్రీశైలం), శంకరుల 18 శక్తి పీఠాలలో మూడు (శ్రీశైలం, పిఠాపురం, ద్రాక్షారామం), పంచారామాలు ఐదూ, మూడు త్రిలింగాలలో రెండు (శ్రీశైలం, ద్రాక్షారామం; కాళేశ్వరం తెలంగాణలో ఉంది) ఉన్నాయి.
- నరసింహ క్షేత్రాలు రాష్ట్రం పొడవునా ఉన్నాయి: అహోబిలం (నవ నరసింహ), సింహచలం, మంగళగిరి, అంతర్వేది, వేదాద్రి, ధర్మపురి (తెలంగాణ), యాదగిరిగుట్ట (తెలంగాణ).
- పెద్ద దేవస్థానాలలో బ్రహ్మాత్మనాలను వాటి ఈవోలు (EO) ప్రణాళిక చేస్తారు: తిరుమల టీటీడి కింద (చట్టంలో దానికి ప్రత్యేక అధ్యాయం), శ్రీశైలం, కనకదుర్గ, సింహచలం, అన్నవరం దేవాదాయ శాఖ కింద.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

X "శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకలో (లేదా కురుక్షేత్రంలో) దేహాన్ని విడిచాడు." ✓ ప్రభాస తీర్థంలో.

X "సూతుడు పురాణాలను కురుక్షేత్రంలో చెప్పాడు." ✓ నైమిశారణ్యంలో.

X "పద్మ పురాణం అతి పెద్దది." ✓ స్కాంద పురాణం (సుమారు 81,000 శ్లోకాలు).

X "స్వామి పుష్కరిణి శ్రీరంగంలో ఉంది." ✓ తిరుమలలో.

X "అహోబిలం ఒక పంచారామం." ✓ అహోబిలం నవ నరసింహ క్షేత్రం; పంచారామాలు శివ క్షేత్రాలు.

X "కుమారారామం కాకినాడ పట్టణంలో ఉంది." ✓ సామర్లకోటలో; సోమారామం భీమవరంలో, క్షీరారామం పాలకొల్లులో.

X "త్రిపురాంతకం ఒక పంచారామం." ✓ అది శ్రీశైలానికి తూర్పు ద్వారం; ఐదు ఆరామాలు అమరావతి, ద్రాక్షారామం, సామర్లకోట, పాలకొల్లు, భీమవరం.

X "అంతర్వేది దక్షిణ కాశీ." ✓ సాధారణ సమాధానం ద్రాక్షారామం (కొన్ని స్థానిక కథనాలు అంతర్వేదికి కూడా ఈ పేరు వాడతాయి).

X "అలంపూర్ జోగులాంబ ఆంధ్రప్రదేశ్ లో ఉంది." ✓ అది తెలంగాణలో ఉంది; ఆంధ్రప్రదేశ్ పీఠాలు శ్రీశైలం, పిఠాపురం, ద్రాక్షారామం.

X "సింహాచలం మూలవిరాట్టు ప్రతిరోజూ కనిపిస్తుంది." ✓ నిజరూపం చందనోత్సవంలో (అక్షయ తృతీయ) మాత్రమే కనిపిస్తుంది.

X "తిరుమల పాంచరాత్ర ఆగమాన్ని అనుసరిస్తుంది." ✓ వైఖానస (రామానుజులు ఇతర చోట్ల పాంచరాత్రను ప్రచారం చేశారు).

X "టీటీడీ 1947లో లేదా 1956లో ఏర్పడింది." ✓ 1932.

త్వరిత పునశ్చరణ

- నైమిశారణ్యం: సూతుడు శౌనకుడికి చెప్పాడు; ప్రభాస: శ్రీకృష్ణుని నిర్యాణం (స్కాంద పురాణం, ప్రభాస ఖండం).
- స్కాంద పురాణం: అతి పెద్దది, ~81,000 శ్లోకాలు; దాని వైష్ణవ ఖండంలో వేంకటాచల మాహాత్మ్యం.
- మోక్ష నగరాలు: అయోధ్య, మథుర, మాయ, కాశీ, కాంచీ, అవంతిక, ద్వారక.
- 12 జ్యోతిర్లింగాలు (శివ పురాణం); ఆంధ్రప్రదేశ్ లోనిది ఒకటే: మల్లికార్జున స్వామి, శ్రీశైలం.
- శక్తి పీఠాలు: దక్ష యజ్ఞం, సుదర్శన చక్రం; సాధారణంగా 51; శంకరుల జాబితాలో 18.
- ఆంధ్రప్రదేశ్ పీఠాలు: భ్రమరాంబ, పురుహూతిక (పిఠాపురం), మాణిక్యాంబ (ద్రాక్షారామం).
- పంచారామాలు: అమరావతి, ద్రాక్షారామం, సామర్లకోట, పాలకొల్లు, భీమవరం.
- తిరుమల: సప్తగిరులు, వైఖానస, స్వామి పుష్కరిణి, ముందుగా వరాహ దర్శనం, టీటీడీ 1932.
- సింహాచలం: వరాహ లక్ష్మీ నరసింహస్వామి, అక్షయ తృతీయ నాడు చందనోత్సవం.
- అహోబిలం: నవ నరసింహ, ఉగ్ర స్తంభం, గరుడాద్రి.